

kop thee zet.² En daarom, aldus James, kon Sartre ook niets verstandigs zeggen over politiek. Oscar Wilde zei dat als je een Engelsman een idee uitlegt, hij niet zal vragen of het klopt. Hij wil alleen weten of de verteller er zelf in gelooft. Voor de Engelsman gaat het om de persoon. Een recensent van de *Sunday Telegraph* kraakte in alle ernst een biografie van Sartre omdat de naam van diens kat niet werd genoemd.

Details, anekdotes zijn voor de obit-schrijver van essentieel belang. Gelukkig weten we dat minister De Geus een bevlogen koorzanger in de kerk is. Maar hadden wij niet meer begrepen van de politieke inzichten van Joseph Luns als we hadden geweten dat hij een bijzondere Napoleonverzameling had?

James Kennedy, de Amerikaanse historicus en hoogleraar aan de Vrije Universiteit, heeft erop gewezen dat Amerikaanse historici veel meer dan hier aandacht besteden aan opvattingen en gedrag van gewone mensen. Hij zei: 'In Nederland weten ze nog zo weinig van gewone burgers.' Moge de obit ons helpen.

Heus, zoals de obituarist zegt: A cold body is hot stuff.

Het einde van de autobiografie

Arianne Baggerman

'AMEN.' OP DEZE WIJZE besluit Teresa van Ávila het boek van haar leven, kort voor haar dood in 1582.¹ Zowel haar leven alsook de plot van haar verhaal was bedoeld om als voorbeeld te dienen voor andere nonnen. Talloze religieuze mannen en vrouwen hebben zich door haar laten inspireren toen zij hun levensverhaal te boek stelden. Dergelijke autobiografieën bestaan uit twee helften met daartussen een scharnierpunt: een zondig leven aan de ene kant, in het midden de bekering, gevolgd door het leven na de bekering. Deze tweede helft werkt toe naar een steeds grotere vervolmaking – nader tot God – met een happy end tot slot: amen. Het meest gelukzalige van dit eind is het voorlopige karakter ervan. Achter de horizon gloort de eeuwigheid.

Dit type autobiografie heeft een zeer lange traditie. De heilige Teresa liet zich immers inspireren door de bekentenissen van Augustinus en deze traditie loopt door tot op de dag van vandaag.² Autobiografen van dit type worstelen noch met de plot noch met de uitsmijter van hun verhaal. Dat geldt niet voor alle soorten autobiografie. Anders dan necrologen, biografen en historici, die weten hoe het met hun hoofdpersoon afloopt, moeten autobiografen hun verhaal zonder die voorkennis schrijven. Voordat ik nader inga op dit gevecht met een open einde, eerst iets over de raakvlakken tussen de necrologie en de autobiografie.

De necrologie is – net als de autobiografie – een bloeiend genre, waarvan de bestudering evenwel nog in de kinder-

schoenen staat. De vergelijking tussen een genre waarvan de conventies nog moeten worden vastgesteld, de necrologie, en een genre waarvan de conventies zich heel moeilijk laten vaststellen, de autobiografie, is niet eenvoudig. De autobiografie als genre is een huis dat bewoond wordt door aartsindividualisten die niet rusten voor ze allemaal hun eigen kamer hebben. Sterker nog, als je ze diep in het hart kijkt – en autobiografen doen er alles aan om je de illusie te geven dat zoiets mogelijk is – is één kamer per persoon nog veel te krap bemeten. Ze weigeren zich te laten indelen en lappen genreconventies bij voorkeur aan hun laars. Dat heeft te maken met de doelstelling van veel autobiografen: het onderstrepen van hun individualiteit. Maar het is eveneens een neveneffect van de laagdrempeligheid van dit genre. Het is een genre dat wordt bedreven door literair geschoolde auteurs maar ook door boeren, burgers en buitenlui. Juist deze alledaagse egodocumenten zijn nog nauwelijks onderzocht.³

Het gezelschap autobiografen wordt in de loop van de negentiende eeuw steeds geméleerder. Dit leidt tot een enorme diversificatie van het aanbod.⁴ Voorzover er sprake is van *de* autobiografie kun je zeggen dat dit genre en dat van de necrologie ten minste één raakvlak hebben, maar dat is dan ook meteen een waarheid als een koe. Beide beschrijven individuele levens. Autobiografieën zijn echter geschreven door het subject zelf en necrologieën door relatieve buitenstaanders. Soms lijken beide genres echter een bondgenootschap te zijn aangegaan. De autobiograaf verklaart zijn herinneringen te hebben opgeschreven om zijn latere biograaf of necroloog behulpzaam te zijn. Voormalig minister en ambassadeur baron Willem van Goltstein motiveert zijn memoires bijvoorbeeld als volgt: 'Persoonlijk heb ik meermalen ondervonden hoe lastig het is omtrent de loopbaan van overleden familiebetrekkingen

inlichtingen te geven, waar zij uit begrijpelijke beweegredenen nimmer iets omtrent hun levenservaringen op het papier gezet hebben en het heeft mij eens niet weinig moeite gekost de noodige bouwstoffen te verkrijgen voor de schets van de staatkundige loopbaan van een in Nederland vroeger hooggeëerde staatsman. Om die moeite aan anderen te besparen waar het mijn persoon betreft, acht ik het wenschelijk eenige bijzonderheden omtrent mijn leven en mijne loopbaan op te teekenen.⁵

De autobiografie van voormalig minister Jan Heemskerk was bedoeld als bouwsteen voor de *Levensberichten van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*.⁶ Datzelfde geldt voor de herinneringen die hoogleraar in ruste Meinardus Tydeman vervaardigde.⁷ In Nederlandse familiearchieven bevinden zich talloze kladversies van Levensberichten, geschreven door de aspirant-overledenen zelf met bedankbriefjes van hun necrologen in hetzelfde dossier.

Tramconductor Johannes Meerman rekende vermoedelijk niet op bijzetting in de *Levensberichten van de Maatschappij*, maar ook zijn autobiografie ontpopt zich als een 'autonecrologie'. Hij besluit zijn levensherinneringen met de cryptische opmerking: 'Dit is het einde van alles wat ik geschreven heb. Het is geen roman. Het is allemaal in mijn leven voorbij gegaan van 1902 tot en met 1982 [...] mijnheer wat u niet geschikt vindt om op te nemen slaat u gerust over. Ik wil dit boek graag terug.'⁸

Een dergelijke bescheiden dienstverlening aan de toekomstige necroloog, geschiedschrijver of biograaf is onder autobiografen zeldzaam. Het verbond tussen de autobiograaf en de necroloog is in wezen een monsterverbond. De autobiograaf lijkt nog het meest te vertrouwen op de gemakzucht van zijn toekomstige biograaf of necroloog, die hij probeert tot plagiaat te verleiden door zijn manu-

script alvast in de derde persoon enkelvoud te gieten.

Het merendeel van de vroegste Nederlandse autobiografieën is niet in de ikvorm geschreven maar, opmerkelijk genoeg, in de derde persoon enkelvoud. Dat geldt voor de autobiografische schetsen van Erasmus maar ook voor die van Justus Lipsius, Steven van der Haghen, Adriaen Doedesz en Gerard Vossius.⁹ De hijvorm waarin ze zijn geschreven zou erop kunnen duiden dat de betreffende autobiografie bedoeld is om op termijn te worden ingezet als necrologie, pasklaar gemaakt voor de aspirant-necroloog of -biograaf. Bij Erasmus, de eerste Nederlandstalige autobiograaf, is dat onmiskenbaar het geval. Zijn autobiografie is opgenomen in een vertrouwelijke brief aan een vriend die hij vraagt zijn schrijven te gebruiken als bouwstof voor een lofredena zijn overlijden: 'Gerardus Noviomagus heeft mij geschreven dat hij iets van mijn leven wilde weten, omdat er berichten zijn dat men met mijn biografie bezig is. Ik durf hem niet te schrijven, maar als u hem spreekt, dan kunt u hem dit meedelen. Maar het is beter om niet van mijn leven te reppen.' Erasmus vreest dat zijn religieuze tegenstanders zijn nagedachtenis zullen bezoedelen. Wanneer dat na zijn dood het geval blijkt te zijn, kunnen zijn vrienden gebruikmaken van zijn autobiografie om zijn naam van blaam te zuiveren.

Deze neiging om over het graf heen te willen regeren, is inherent aan het genre van de autobiografie. Zo schreef de medicus en later scheikundige Gerrit Jan Mulder in de jaren zeventig van de negentiende eeuw zijn 'Levensschets' met de dwingende instructie 'om haar na mijn dood of *onveranderd* uit te geven, of *niets* van haar in het licht te zenden'.¹⁰ Het besluit tot publicatie hiervan nam hij na het lezen van allerlei levensberichten en necrologieën. Die hadden hem, zo beweert hij, geleerd 'hoe zulk een bericht niet moest geschreven worden'. Ze concentreren zich alleen

op uiterlijke zaken, op daden en prestaties, niet op de essentie, door deze hoogleraar scheikunde getypeerd als 'de natuurlijke historie van den mensch'.¹¹ Levensberichten zouden de hele mens moeten omvatten en zich vooral moeten concentreren op de vraag welke factoren het betreffende individu hebben gevormd. Welke omstandigheden en welke contacten hebben deze mens gemaakt tot het unieke individu dat hij is geworden? Zoals Erasmus heeft ook deze Mulder een alternatief gecreëerd tegenover de levensberichten die na zijn overlijden onvermijdelijk zullen volgen, waarbij hij zijn hoop heeft gevestigd op een langere duurzaamheid van zijn autobiografie.

Van hieruit is het nog maar een kleine stap naar de apologie: een verweerschrift tegen een vijandige publieke opinie, het geheime wapen van mensen die menen het slachtoffer te zijn van karaktermoord. Wanneer deze apologie is bedoeld om na het overlijden te worden ingezet, komt het hierbij niet alleen aan op overtuigingskracht maar ook op het vinden van een betrouwbare bondgenoot die zorg draagt voor de afwikkeling van deze nalatenschap. De politicus Julius Zuylen van Nyevelt deed dat bijvoorbeeld door het manuscript na te laten aan zijn 'beminde kinderen'.¹² Veel apologeten geven er echter de voorkeur aan hun versie van het verhaal nog tijdens hun leven te publiceren. Op deze manier houden ze tot het laatst toe een vinger in de pap en kunnen ze zelf nog getuige zijn van hun eerherstel.

Soms spelen hierbij ook andere, nog prozaïscher beoogde redenen een rol: de schoorsteen moet blijven roken. Dat geldt zeker voor broodschrijvers, zoals de negentiende-eeuwse autobiograaf Jan Herman van Ingen. Deze voormalige belastingambtenaar was als gevolg van enkele zedenschandalen aan lager wal geraakt, uiteindelijk op beschuldiging van fraude in de gevangenis beland en publiceerd daarna zijn 'Dagboek van schuld en onschuld'

vanuit een tweetal motieven. In de eerste plaats wilde hij zijn 'familie, vrienden en zoo talrijke bekenden' van de waarheid op de hoogte stellen 'opdat praalzucht, bijvoegsels en snoode lastertaal mogen ophouden'. En ten tweede probeert hij hiermee ook financiële genoegdoening te krijgen. Hij hoopt dat het werkje zo goed zal verkopen dat hij er financieel weer bovenop zal komen. Gezien de slotregels van zijn voorwoord was het laatste motief belangrijker dan het eerste. Lezers worden opgeroepen onpartijdig over hem te oordelen, ook als hun oordeel negatief over hem zal uitvallen: 'In alle gevallen vlij ik mij dat de geachte lezer zich de geringe uitgave van slechts één gulden, niet zal beklagen.'¹³

Deze tour d'horizon langs diverse types autobiografieën die op het eerste gezicht nog het meest verwant lijken aan de necrologie – de apologie en de autonecrologie – maakt vooral duidelijk dat deze genres in een concurrentiestrijd zijn verwickeld: een genadeloze strijd om de publieke opinie. Als we nog wat verder kijken, vinden we zelfs staaltjes van openlijke vijandigheid van de kant van autobiografen ten aanzien van hun aspirant-necrologen.

De beroemde socialistische voorman en latere anarchist Ferdinand Domela Nieuwenhuis bijvoorbeeld besluit zijn memoires met een 'fantastische satyre'. Hij geeft een 'kleine bloemlezing van grafredenen zooals zij gehouden zouden zijn bij mijn graf, indien ik gestorven was in het aangegeven jaar'.¹⁴ De eerste zijn lovend, ze zijn dan ook geda-teerd in de jaren voor zijn bekering tot het anarchisme: Domela was 'een voorbeeld voor allen', 'een verlies voor het internationale proletariaat' en 'een arbeidersvriend in de waren zin des woords'. In deze grafredenen vloeien de tranen rijkelijk: '(hier kon de spreker niet voortgaan van het snikken en allen stonden weenende om het graf)'. Daarnaast signaleert Domela reeksen 'warm gestelde' artikelen

in een breed scala aan tijdschriften, waarin de superlatieven over elkaar heen buitelen. De grafredenen vanaf 1898 zijn tweeslachtiger, de overledene wordt nu zijn graf in geprezen: 'Daarom Nieuwenhuis was dood voordat hij stierf en dat spijt ons, omdat het zoo geheel anders en beter had kunnen loopen.' Diezelfde tendens neemt Domela waar in de gepubliceerde necrologieën: 'nu werd hij voorgesteld als een man die veel gedaan had, maar nog veel meer had kunnen doen, als hij maar gebleven was in het vaarwater van het parlementarisme, want "in de arbeidersbeweging was het geloof in D.N. nog schadelijker dan dat in God"'. Domela overleefde echter ook het jaar 1898. De laatste grafrede dateert hij op het jaar '19..?' Nadat hij met zijn vorige pastiches de angel heeft gehaald uit alle mogelijke over hem te verschijnen necrologieën, schetst hij voor dit nog nader te bepalen jaar de nagedachtenis zoals hij die zou wensen: 'Rond het graf stond een groote schare van vrienden, maar stil en plechtig werden de laatste overblijfselen van den man neergezet, die gewerkt had voor de verlossing van het proletariaat. Geen bloemen of kransen versierden zijn graf en op uitdrukkelijk verlangen van den overledene werd er geen woord gesproken, want hij wenschte niet dat voor de zooveelste maal bewaarheid zou worden het woord: "Hier liggen de dooden en hier liegen de levenden"'

Domela stierf in 1919, negen jaar na beëindiging van zijn autobiografie. Zijn regie tot over het graf heeft in zekere zin gewerkt. Althans, alleen de eerste helft van zijn wens – geen toespraken, geen bloemen – werd opgevolgd. Tijdens zijn uitvaart werd geen woord gesproken. De grote schare vrienden rond het graf die hij beschreef, is echter uitgedijd tot tienduizenden personen die uit alle hoeken van het land zijn afgereisd om voorzien van vlaggen en vaandels de crematie bij te wonen. De stoet telde de vertegenwoordigers van zestig organisaties met hun vaandels, vierentwintig dragers

van door organisaties geschonken kransen, de kist was met witte bloemen bedekt en daarop volgden nog veertig dragers met kransen en drie landauers vol bloemstukken. Wie de beschrijvingen leest, krijgt onwillekeurig associaties met de uitvaart van een recentere autobiograaf: Pim Fortuyn. Er zijn koren die lijkzangen ten gehore brengen, een orgel speelt de *Sonate Pathétique* van Beethoven, een schoenmaker-zanger zingt het *Agnus Dei*, 'De opstandelingen' van Henriëtte Roland Holst wordt gedeclameerd en ook *Der Tod und das Mädchen* van Schubert wordt ten gehore gebracht.¹⁵

Toen Domela zijn *Gedenkschriften* in 1910 voltooidde en liet publiceren, vóór de Eerste Wereldoorlog en vóór de Russische revolutie, kon hij niet voorzien dat zijn populariteit in 1919 zo zou zijn toegenomen. Deze anarchist-atheïst werd zelfs nog in de Tweede Kamer herdacht, nota bene door Jan Schaper, een van de twaalf oprichters van de SDAP. Deze politicus was in Domela's visioenen tot 1898 een vaste bezoeker van zijn begrafenis, maar is na dat jaar van de rol afgevoerd. Zelfs Domela's standbeeld, opgericht in 1931, waarop hij is verstart tot donderprofeet met gebalde vuist en niet als de kalme heilsprediker die hij wilde zijn, bleek door de jaren heen flexibel inzetbaar. In de jaren tachtig van de twintigste eeuw werd hij zelfs bevorderd tot kernenergieactivist: machteloos schudt hij zijn vuist terwijl in zijn andere opengevouwen hand een bord staat met de tekst: 'Als het aan mij ligt, gaat Dodewaard dicht!'

Autobiografen doen in de monumenten die ze voor zichzelf oprichten verwoede pogingen hun toekomstige biografen en necrologen zoveel mogelijk de wind uit de zeilen te nemen, ze te wijzen op mogelijke blinde hoeken, ze voor zich in te nemen of ze reeds bij voorbaat belachelijk te maken. Wie het laatst lacht, lacht het best. Maar autobiografen zijn, meer insider dan wie ook, moeilijk te verslaan. Aan

de andere kant beschikken necrologen en biografen zoals gezegd voor hun versie van het verhaal over voorkennis die voor autobiografen niet is weggelegd: ze weten hoe het verhaal zal aflopen.

Wanneer we de slotwoorden van autobiografen door de eeuwen heen met elkaar vergelijken, wordt een interessant patroon zichtbaar. Enkele uitzonderingen daargelaten zien we dat autobiografen in de loop van de negentiende eeuw steeds meer zijn gaan worstelen met het open einde van hun verhaal. De vroege autobiografen besluiten met een vredig amen, zoals Teresa van Ávila, of de joodse zakenvrouw Glikl Hamel in de zeventiende eeuw: 'Moge God – geloofd zij Hij – geven dat dit goed voor ons zal zijn. Amen.'¹⁶ Ook de vroeg-achttiende-eeuwse Amsterdamse onderwijzer Gerardus de Jong draait zonder moeite een punt aan zijn verhaal. Hij eindigt met een 'grafgalm' waarin wordt benadrukt dat één keer leven genoeg is: 'een lout're rook en wint wierd mij te keur gegeven. Het geen onmogelijk is noch eens daar in te leven.'¹⁷ Het einde van de Zeeuwse boerenknecht Adriaan van de Roestijne is al even sereen: 'Daar is de dood, mijn Vader laat mij halen, vaart wel mijn vrienden, wijl ik zalig sterf.'¹⁸

Deze rust maakt in de negentiende eeuw plaats voor onvrede en onvermoeibare pogingen de autobiografie actueel te houden. Veel ongepubliceerde negentiende-eeuwse autobiografieën, in handschrift bewaard door en geschreven voor het nageslacht, worden bijvoorbeeld gevolgd door dagboekantekeningen die het manuscript up-to-date moeten houden.¹⁹ Anderen beginnen zo laat met het opmaken van de rekening dat ze sterven nog voordat ze in het manuscript de middelbare leeftijd hebben bereikt.²⁰ Weer anderen menen dat hun einde is genaderd, maar leven na de plot nog jaren door, zoals de Hoornse kaashandelaar Jan Pet. Hij eindigde in 1853 met een prachtige volzin en een

laatste oproep aan zijn geliefde kinderen maar voelde zich in 1856 geroepen het dossier opnieuw te openen: 'Voor drie jaren schreef ik het bovenstaande, in de gedachte dat mijn leven spoedig zou afloopen. Ik had daarbij geen andere reden dan het op gelijken ouderdom afsterven van mijn vader en oudsten broeder. Daarbij kwam een verlangen dat het zoo mogt zijn.'²¹ Inmiddels is hij echter gezonder dan ooit tevoren en begint hij 'te gelooven dat ik aanleg heb om oud te worden'. Het is nu een kwestie geworden van afwachten en zijn tijd dan maar nuttig besteden met een vervolg op zijn levensverhaal. In 1859 begint hij opnieuw: 'Mijne aantekeningen eindigen nog niet, want sedert de laatste is er al weder veel gebeurd.'

De timing is zelden perfect. President van de Algemene Rekenkamer Otto Willem Hora Siccama wachtte al in 1851: 'En nu wacht ik met eerbiedige onderwerping aan Gods raad de verdere lotgevallen af die mij en mijn gezin nog beschoren zijn.'²² In 1875 is hij het wachten beu: 'En hiermede wensche ik deze herinneringen te besluiten. Toen ik ze aanving, dacht ik niet dat zij zich zoo zeer zouden uitbreiden.'

De Drentse kunstschilder Albert Steenbergen meende in 1886 dat zijn laatste uur geslagen was: 'Ik verlaat nu het leven, onder troostelozen kommer, en gedrukt door vele lichaamsbezwaren, zonder hoop dat een nieuwe morgen zal volgen op den duisteren nacht.'²³ In 1898 is hij er in zijn vervolg – 'door een van het leven scheidende kluizenaar' – niet vrolijker op geworden.²⁴ Nu de eeuwwende naderbij komt, verwacht hij niet alleen zijn eigen einde maar die van de gehele mensheid. Hij gelooft niet in een hemel na de dood en als zoiets al zou bestaan, lijkt het hem geen bestaan om je op te verheugen: 'En wat zal de bezigheid zijn van de burgers dier stad? Op bazuinen blazen en bezingen de deugden van den Almagtigen en alle eeuwigheden door. Ophouden te leven en niet meer te weten dat men eenmaal

geleefd heeft is gewis iets vreeselijks, maar bij voortduring te moeten leven in zulk een overprachtigen stad, zonder andere bezigheden dan het aanheffen van denzelfden lofzang, begeleid door hetzelfde instrument... ook de meest godbegeerige zal er dan op den duur van walgen en niet kunnen nalaten met heimwee terug te denken aan het aardsche leven, vol van zorgen en ellenden dikwijls, maar dat men wist kort te zijn en dat tot afwisseling ruste had: de nacht!' Tegelijkertijd vindt deze auteur het een onuitstaanbare gedachte voorgoed onder de groene zoden te verdwijnen: 'Welk een troost zoude het zijn wanneer we wisten, dat ons vertoef in den grafheuvel wel lang, maar niet eeuwig zou zijn.'

Ook de bekende Amerikaanse autobiograaf Henry Adams speelt met het visioen na zijn dood nog één keer te samen met zijn vrienden naar het land der levenden te mogen terugkeren om de in hun leven gemaakte fouten te kunnen bekijken in het licht van de latere gebeurtenissen.²⁵ De Nederlandse publicist F.A. Hartsen, vriend van Multatuli, eindigt eveneens met zijn fouten. Als hij zijn leven nog een keertje zou mogen overdoen, zou hij met de kennis die hij nu heeft een aantal fouten vermijden. Waarop hij een lijstje maakt van goede voornemens voor het geval dat.²⁶ De Engelse filosoof Bertrand Russell neemt het luchtiger op. Hij besluit zijn herinneringen met de volgende opmerking: 'Zo is mijn leven geweest. Ik vond het de moeite waard en ik zou het graag overdoen als mij de kans werd geboden.'²⁷ De industrieel Werner von Siemens op zijn beurt vindt het vooral betreuenswaardig uit te moeten stappen nog voor het verhaal van de tomeloze technologische vooruitgang waaraan ook hij een bijdrage heeft geleverd, ten einde is.²⁸ Dit markante verschil tussen de vroege en latere autobiografieën hangt samen met een aantal mentaal-culturele ontwikkelingen. Allereerst is deze ontwikkeling niet los

te zien van het proces van secularisering en individualisering dat in de negentiende eeuw in een stroomversnelling komt.²⁹ Ook de overgang van een cyclisch tijdsbesef naar een unilineair perspectief, waarin de tijd zich voortbeweegt van het verleden door het heden naar de toekomst, wordt weerspiegeld in de slotregels van veel moderne autobiografen.³⁰ Een cyclisch tijdsbesef impliceert immers herhaling. Van de toekomst verwacht men in de vroegmoderne tijd alleen maar meer van hetzelfde. Het concept toekomst bestaat dan ook pas sinds circa 1800. Het moderne tijdsbewustzijn impliceert een verleden dat zich nooit meer op dezelfde manier zal voordoen – een gesloten verleden – maar ook een toekomst die open ligt, die maakbaar is.³¹ Anders dan de vroegmoderne autobiografen, die geen behoefte hebben hun levenscyclus nog eens opnieuw door te maken, zien we bij moderne autobiografen het verlangen hun leven nog een keer te mogen overdoen. Omdat ze willen weten hoe het verhaal verdergaat. Ze zijn er immers van doordrongen dat onder andere condities dan weer een geheel nieuw verhaal zal ontstaan.

Voor ongelovigen is er geen hiernamaals maar ook voor gelovigen is de hemel nog slechts een gebrekkige troost. Te moeten meeblijven tot in eeuwigheid op steeds dezelfde bazuin schendt hun idee van individualiteit. Dat toegenomen identiteitsbesef, het idee dat ieder individu uniek is en onvervangbaar, is naar mijn idee ook een van de impulsen achter de opkomst van de necrologie in de negentiende eeuw. De moderne autobiografie kan worden gezien als een poging die uniciteit voor de eeuwigheid te bewaren. Dit procédé werkt alleen als deze levensverhalen boeiend blijven voor latere lezers.

De autobiografen die hun manuscript alleen schrijven voor hun nakomelingen, komen er in dit opzicht het

gemakkelijkst af. Hun toekomstige publiek is heel wat loyaler en beter in te schatten dan dat van literaire autobiografen.³² Deze laatste groep heeft te maken met een veel groter potentieel aan lezers, maar die zijn anoniem en grillig in hun voorkeuren. Om dit steeds wisselende publiek met hetzelfde verhaal te kunnen blijven bedienen, moeten men van goeden huize komen. Wanneer François-René de Chateaubriand zich in zijn *Memoires van over het graf* gekweld afvraagt of hij de eeuwigheid wel zal halen, doelt hij dan ook op de eeuwigheidswaarde van zijn manuscript.³³ Ook hij is te betrappen op de neiging te willen blijven terugkeren: 'Ach, kon ik bij de publikatie van de *Memoires* maar één kort ogenblik herrijzen om de drukproeven door te nemen!'³⁴

Jean-Jacques Rousseau dekte zich in door het schrijven van drie autobiografieën die zo gelaagd zijn, zo paradoxaal en zo eigenzinnig, dat hierover nog steeds het laatste woord niet is gezegd.³⁵ Een dergelijke autobiografie biedt een van de beste garanties voor een lang leven van je postume literaire ik. Op de eerste bladzijde van zijn *Bekentenissen* suggereert hij nog even zijn herinneringen te hebben geschreven als toegangsbiljet voor de hemel: 'Laat de bazuin van het laatste oordeel maar schallen, het geeft niet wanneer. Ik zal met dit boek in de hand voor de opperste rechter verschijnen. Ik zal dan luid en duidelijk zeggen: "Zie, dit heb ik gedaan, dit heb ik gedacht, dit ben ik geweest."' Maar op diezelfde bladzijde wordt duidelijk van wie dit laatste oordeel in zijn ogen werkelijk moet komen: de lezers: 'Laat ze mijn bekentenissen horen, laat ze jammeren om mijn schanddaden, laat ze zich schamen voor mijn zwakheden. Laat ieder van hen op zijn beurt met dezelfde oprechtheid aan de voet van Uw troon zijn hart blootleggen en laat dan iemand zeggen, als hij durft: "Ik was beter dan deze mens."' ³⁶

Zowel Rousseau als De Chateaubriand is erin geslaagd om lezers te blijven boeien. Maar hoe zal het aflopen met de mindere goden, nu het aanleggen van familiearchieven in onbruik raakt en de meeste boeken zijn verworpen tot eendagsvliegen?

Enige tijd geleden werd ik benaderd door iemand die het plan had opgevat een piramidevormig monument op te richten voor autobiografen.³⁷ Tegen betaling kan men zijn herinneringen in een betonblok laten gieten en een reservekopie elders in bewaring geven, met de garantie op geheimhouding tot zolang de autobiograaf dat verkiest. Men denkt dan aan een termijn van honderd jaar of langer. Aanvankelijk leek het idee mij ridicuul. Waarom zou iemand de moeite nemen een boek te schrijven dat voorlopig niemand zal lezen, en waarom manuscripten in beton gegoten? Inmiddels ben ik hierop teruggekomen.

In het licht van het voorgaande is zo'n monument de ultieme list om biografen en necrologen voor te zijn. Biografen en necrologen kunnen zo diep graven als ze willen, maar het laatste woord is niet aan hen. Als het zwaard van Damocles hangt het hun boven hun hoofd: een ooit nog te verschijnen autobiografie, opgeslagen in een soort atoomkelder annex monument, met de potentie alles wat tot dan toe geschreven is genadeloos onderuit te halen.

Met dank aan Jeroen Blaak en Rudolf Dekker voor hun suggesties.

*Nabokovs paradox. Tekst, werkelijkheid
en de wanhoop van de interpreter*

Sophie Levie

VLADIMIR NABOKOV, DIE werd geboren in Sint-Petersburg in 1899 en in 1977 in Lausanne overleed, kon absoluut niet spreken in het openbaar. In een situatie buiten de strikte familiekring was hij slechts in staat coherente uitlatingen te doen als hij ieder woord eerst zelf op papier had gezet en het geheel was uitgetypt. Zijn colleges aan verschillende universiteiten in de Verenigde Staten (Stanford University, Wellesley College en Cornell University) las hij voor, waarbij hij zich geen enkel uitstapje buiten de geschreven tekst durfde permitteren. De vragen bij de vele interviews die hij gaf, werden op zijn uitdrukkelijk verzoek van tevoren schriftelijk ingediend.

Aan de neergepende colleges heeft het nageslacht twee banden te danken, de werkelijk meesterlijke, postuum gepubliceerde *Lectures on Literature* en *Lectures on Russian Literature*.¹ Uit de schriftelijke interviews, die oorspronkelijk gepubliceerd werden in tijdschriften als *Playboy*, *Vogue* en *The Paris Review*, is het boek *Strong Opinions* voortgekomen, waarin meer dan twintig vraaggesprekken zijn opgenomen die journalisten met Nabokov hebben gevoerd. *Strong Opinions* kwam uit in 1973, na een zeer sturende redactievoering van de auteur. In het uiteraard door hemzelf geschreven voorwoord zet Nabokov direct krachtig in. De eerste zin luidt: 'I think like a genius, I write like a distinguished author, and I speak like a child.' Nabokov had duidelijke meningen, over anderen en over zichzelf, en waar